

پژوهشی پیرامون فعالیت‌های خاورشناسان در جهان اسلام

بخش اول

عبداللطیف ناروئی

خاورشناسی/شرق‌شناسی چیست؟

خاورشناسی/شرق‌شناسی چنان که از نام آن هویداست، به فعالیت‌هایی اطلاق می‌گردد که محور اصلی آن شناخت شرق و شرقیان است، به گونه‌ای که در آئینهٔ چنین پژوهشی بتوان شرق را بیش از پیش شناخت و با تاریخ، ادیان، علوم، اقوام و ادبیات آن آشنا شد.

ادوارد سعید در این باره می‌نویسد: خاورشناسی به رشته‌ای اطلاق می‌گردد که دربارهٔ شرق گفتگو می‌کند، می‌نویسد و می‌آموزد، به عبارت دیگر، خاورشناسی رشته‌ای است که در خصوص شرق مطالعه می‌کند و یافته‌های خود را در اختیار دیگران قرار می‌دهد. یا بهتر بگوییم، خاورشناسی علمی است که دربارهٔ شرق قضاوت کرده و واقعیت‌های آن را بررسی و تفسیر می‌کند و در یک مفهوم عینی و تاریخی، این واژه برای نوعی تسلط غرب بر شرق به کار می‌رود.^(۱)

در کتاب «رؤية اسلامية للاستشراق»، خاورشناسی این گونه تعریف شده است: خاورشناسی به پژوهش‌های آکادمیکی اطلاق می‌گردد که غریبان غیرمسلمان - بویژه اهل کتاب - در زمینه شناخت اسلام و مسلمانان به انجام می‌رسانند. و این پژوهش‌ها جوانب مختلفی را در بر می‌گیرد، اعم از عقیده، شریعت، فرهنگ، تمدن، تاریخ، نظامها، سرمایه‌ها و امکانات، با هدف بد جلوه دادن چهرهٔ اسلام، تا بتوانند مسلمانان را نسبت به دین‌شان متردد کنند و پیروی از غرب را برای آنان زیبا جلوه دهند. در ضمن سعی دارند تا با پژوهش‌ها و نظریاتی

جهان غرب در راستای گسترش محدودهٔ استعمار و سلطه‌گرایی خویش بر جهان شرق، تلاشهای بسیاری انجام داده و از روشهای مختلف و برنامه‌های متفاوتی کار گرفته است تا بتواند مواضع خویش را در جهان شرق و بویژه جهان اسلام تثبیت نماید و به نحو دلخواه از آن بهره‌برداری نماید. بخش مهمی از این تلاشها که توسط دانشمندان و پژوهشگران غربی انجام شد و در واقع آنان به عنوان جلودار و پیشقراول استعمار غرب به آن دست زدند، حربهٔ خاورشناسی و شرق‌شناسی بود، تا با شناخت بهتر از جهان شرق زمینهٔ تحقق برنامه‌ها و اهداف‌شان فراهم شود و در پیشبرد آنها به موفقیت دست یابند.

آنان از جهات متعددی شرق را در ترازوی نقد و بررسی قرار داده، در رابطه با دین، مذهب، فرهنگ، تمدن، خلق و خوی شرقیان، علوم و... پژوهش‌های گسترده و دامنه‌داری انجام دادند و بازوی توانمندی برای استعمارگران شدند. خصوصاً در زمینه‌های علمی، سیاسی و دینی فعالیت‌هایشان نمود بیشتر داشته است.

از جمله جمع‌کنندگی از آنان با شبهه‌پراکنی در معیارها و موازین و حیانی، روایی و تشریحی دین اسلام تلاش کردند تا درخت توهمند ایمان و اعتقاد مسلمانان را (که بزرگ‌ترین مانع در اجرای برنامه‌های‌شان در تسلط تمام عیار بر شرق بود) از بین برده و با ظرافت و زیرکی خاصی به سوی اهداف خویش پیش بروند.

بویره طب، فلسفه، ریاضیات و... از محضر دانشمندان اسلامی بهره بردند. این راهبان پس از بازگشت به شهرهای شان فرهنگ عربی - اسلامی و آثار و تألیفات علمای مشهور عرب را انتشار دادند و مدارس برای پژوهش های عربی - اسلامی تأسیس کردند امثال مدرسه عربی بادوی^(۶).

شرق شناسان با این پیشینه توانستند به شناخت بهتر و گسترده تر خاور زمین راه یابند. در سده های بعدی نیز این حرکت ادامه یافت و از تحقیقات عمیق تری برخوردار گردید، گرچه انگیزه اصلی این نهضت محدود بود اما گستردگی نقش خاورشناسان و عدم محدودیت کارایی این پدیده، ابعاد تازه تری را برای آنان باز گشود از قبیل انگیزه های تجاری، علمی، مذهبی و استعماری.

کسانی مانند کارپینی و مارکوپولو نقش مهمی در شناساندن خاور به باختر ایفا کردند، پیدایش هسته های اولیه صنعت و رشد آن در اروپا، یافتن بازار مواد اولیه را ضروری ساخت و در پی آن تب سفر و شناخت هر چه بیشتر سرزمین های خاور زمین نیز بالا رفت. در سده های شانزدهم و هفدهم به ترتیب در هلند، فرانسه و انگلیس نخستین کتب عربی به چاپ رسید. و دانشگاه های لیدن، پاریس و آکسفورد در گردآوری و فهرست نویسی نسخ خطی شرقی نخستین گامها را برداشتند^(۷).

پس از اوج گیری این حرکت و آگاهی یافتن استعمارگران مختلف از فایده مند بودن این جریان، ملل مختلف با برنامه ریزی های گسترده به این حرکت روی آوردند و برای فراگیری زبانهای شرقی و شناخت ادبیات و فرهنگ این سرزمین کرسی های فعال شرق شناسی را در دانشگاهها و مراکز فرهنگی خویش دایر نمودند.

در این میان کشور ایتالیا یکی از کشورهای غربی است که رابطه ریشه داری با مسلمانان و شرق داشته است و دانشگاههای مختلفی در این کشور درباره قانون شرقی و پژوهش های اسلامی عنایت شایانی داشته اند. همچنین انگلستان یکی از بسترهای مناسب رشد و ترقی خاورشناسی بوده و کرسی های عربی و پژوهش های شرقی در دانشگاههای این کشور نیز

که در آن ادعای علمی بودن و موضوعی بودن دارند برتری فرهنگی و ملی غرب مسیحی بر شرق اسلامی را اثبات نمایند^(۸).

چنانکه یکی از طلایه داران استشرق و تبشیر ساموئل زویمر گفته است: «اگر کلیساخواهان آنست که کتاب مقدس به جهان اسلام برسد، لازم است که نخست ما جهان اسلام را بشناسیم و موقعیت آن را درک کنیم»^(۹).

در «فرهنگ خاورشناسان» آمده است: گرچه خاورشناسی پدیده ای است نسبتاً جدید و نوظهور، اما شناخت شرق و اندیشه پیرامون آن به گذشته های دور می رسد و سخن از آن، مفاهیم و تعبیرات گوناگونی را به ذهن متبادر می کند. تفکیک جهان از لحاظ فرهنگی به دو بخش شرقی و غربی تازگی ندارد و ردپای آن حتی در نخستین کتیبه ها و سنگ نبشته ها منعکس است^(۱۰).

تاریخ خاورشناسی

درباره تاریخ دقیق خاورشناسی آنچه برخی از نویسندگان بدان دست یافته اند، آنست که به طور دقیق نمی توان تاریخ معین و روشنی را برای آن بیان کرد^(۱۱). گرچه این حرکت ریشه در تاریخ کهن پیکارها و رویارویی های شرق و غرب دارد و زمینه ساز رشد و نمو چنین نهضتی همان حس برتری جویی و استیلا بوده است.

با این حال برخی از محققان بر این باوراند که هسته های اولیه خاورشناسی در سرزمین اندلس و به دست کشیشان مسیحی شکل گرفت؛ آنان آغازگر این نهضت بودند تا از راه معرفت دقیق مواضع قوت و ضعف ملل شرقی جهان استراتژی های مذهبی و استعماری خویش را دنبال کنند و به مقصود خویش نایل آیند.

دکتر مصطفی سباعی در راستای تبیین ریشه های خاورشناسی می نویسد: با تأکید می توان گفت که برخی از راهبان غربی در دوران شکوه و عظمت اندلس (اسپانیا) به این دیار شتافته و در مدارس اندلس تحصیل کردند. قرآن و کتابهای دیگر عربی را به زبان های خود ترجمه کردند و در علوم مختلف

✓ **هسته های اولیه خاورشناسی در سرزمین اندلس و به دست کشیشان مسیحی شکل گرفت؛ آنان آغازگر این نهضت بودند تا از راه معرفت دقیق مواضع قوت و ضعف ملل شرقی جهان استراتژی های مذهبی و استعماری خویش را دنبال کنند.**

علمی و فرهنگی مسلمانان، اقدامات ملحوظی داشته‌اند و با زحمت‌های فراوان راه تحقیق و تفحص را هموار کرده‌اند، لذا برداشت‌های منفی و سخنان بی‌مورد گروهی از آنان نباید از اعتراف به تلاش‌های طاقت‌فرسای گروه دیگری از آنان مانع گردد.

خداوند عزوجل فرموده است: «یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین لله شهداء بالقسط و لا یجرمنکم شنآن قوم علی أن لا تعدلوا اعدلوا هو أقرب للتقوی»^(۹۱).

علامه سید ابوالحسن علی ندوی در این باره می‌نویسد: با صراحت و وضوح اعتراف دارم که تعدادی از مستشرقان زندگی و توانشان را در زمینه پژوهش‌های اسلامی صرف کرده‌اند و بدون تأثیرپذیری از عوامل سیاسی، اقتصادی و دینی به بررسی موضوعات شرقی و اسلامی پرداخته‌اند، و انگیزه‌شان فقط کار علمی بوده است و در این راستا تلاش‌های توان‌فرسایی را متحمل شده‌اند. لذا کوتاهی و حق‌نشناسی است اگر از آنان تقدیر به عمل نیاید. بر اثر تلاش‌های این دسته از خاورشناسان بسیاری از کتاب‌های نادر و نایاب که قرن‌ها نور خورشید بر آنها تابیده بود زیر چاپ رفت و انتشار یافت و از وارثان جاهل و آفت‌های دیگر مصون ماند. بسیاری دیگر از مصادر علمی و وثائق تاریخی که دارای ارزش و جایگاه ویژه بود نیز با همت و تلاش این افراد، برای نخستین بار چاپ و منتشر شد و دیدگان علمای خاور زمین با مشاهده آنها روشن گشت^(۹۲).

گرچه بخش عظیمی از خاورشناسان در زیر سایه حکومت‌های مذهبی و استعمارگر می‌زیستند و بر اثر مساعدتهای حکومت‌ها و بویژه وزارت خارجه این کشورها، از توفیر مخطوطات و غنای مراجع برخوردار بودند و نحواستند به واقعیت‌های ملموس اسلام اعتراف کنند^(۹۳)، اما در این میان تعدادی از خاورشناسان پس از بررسی و پژوهش عمیق، با زبانی گویا دلبستگی‌شان را نسبت به معیارهای متین دین اسلام اظهار داشتند، به گونه‌ای که مورد سرزنش و نقد خاورشناسان متعصب قرار گرفتند؛ چنانکه نسبت به خاورشناس منصف توماس آرنولد چنین رویه‌ای را در پیش گرفتند. چون آرنولد در

دایر گردیده است^(۹۴). این دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی غرب، تحقیقات گسترده‌ای در زمینه شرق و علوم و معارف اسلامی انجام دادند و متخصصان بی‌شماری را در دامن خود پروراندند که بعدها آنان توانستند به عنوان پیشکسوت و همچنین راهنما و جلودار قافله استعمار غربی ایفای نقش کنند. نمود بیشتر و عینی‌تر تلاش‌های خاورشناسان در قرن نوزدهم و بیستم است که در آیین تحقیقات خویش آغازگر به فعلیت رساندن منویات‌شان در شرق شدند.

قرن نوزدهم دوران شکوفایی و شکوه شرق‌شناسی بود، چه آن که قبل از آن بسیاری از دانشگاه‌های غربی کرسی زبان و فرهنگ شرقی را دایر کرده بودند، لذا این حرکت شتاب بیشتری یافت. بویژه آن که هجوم و سیطره ناپلئون بر مصر، نقطه عطفی در گسترش این فعالیت‌ها به شمار می‌رود، چون اغلب دانشمندان همراه ناپلئون، خاورشناس و مترصد اهداف و برنامه‌های خاصی بوده‌اند^(۹۵).

لذا با توجه به اهمیت شرق‌شناسی برای غربیان، همواره تعداد شرق‌پژوهان در غرب رو به کثرت است. بویژه در آمریکای پس از جنگ جهانی دوم، شمار فارغ‌التحصیلان این رشته به رقم‌های بسیار بالایی رسیده است. چنانکه تعداد فارغ‌التحصیلان این رشته از ۳۲۳ نفر در سال ۱۹۶۹م به ۶۷۰ نفر در سال ۱۹۸۶م، و تعداد اعضای انجمن پژوهش‌های خاورمیانه در آمریکا از ۸۲۳ نفر در سال ۱۹۷۷م به ۱۵۸۲ نفر در سال ۱۹۸۶م رسیده است. و فهرست پژوهش‌هایی که در مجلات و روزنامه‌ها در اوایل سال ۱۹۸۷ درباره خاورمیانه چاپ و منتشر شده به حدود ۷۱۰۰۰ مورد می‌رسیده است^(۱۰).

تلاش‌های مثبت و قابل تقدیر خاورشناسان و واقعگرایی برخی از آنان

قطع نظر از انگیزه‌های گوناگون و اهداف ناسالم و منفی اقدامات بسیاری از خاورشناسان، برخی از آنان در زمینه کندوکاو در کتابهای مخطوطه/خطی و تحقیق پیرامون آن و بررسی برخی از جریان‌های علمی و فرهنگی، و تلاش درخور توجه به میراث

☑ علامه
سید
ابوالحسن
علی ندوی:
تعدادی از
مستشرقان
زندگی و
توانشان را در
زمینه
پژوهش‌های
اسلامی صرف
کرده‌اند و
بدون
تأثیرپذیری از
عوامل
سیاسی،
اقتصادی و
دینی به
بررسی
موضوعات
شرقی و
اسلامی
پرداخته‌اند.

کتاب خود «دعوت به سوی اسلام» بر تسامح مسلمانان با مخالفان شان در تمامی دوران‌ها - بر خلاف رویه مخالفان شان با آنان - تصریح کرده است و این کتاب از معتبرترین و دقیق‌ترین مراجع در زمینه تاریخ تسامح دینی در اسلام می‌باشد.^(۱۴)

البته این صراحت گویی و واقع‌گرایی خاورشناسان به یک مورد خلاصه نمی‌شود بلکه افرادی دیگر نیز به واقعیت‌های اسلام اعتراف کرده و مورد بغض و بی‌مهری همکیشان و یاران خاورشناس خویش قرار گرفته‌اند و حتی برخی از آنان به اسلام گرویده‌اند مثل «دینیه» خاورشناس هنرمند فرانسوی که پس از زندگی در الجزایر اسلام را پذیرفت و پس از آن نام «ناصرالدین دینیه» را برای خود برگزید.^(۱۵) و اوست که با صراحت می‌گوید: «شیفتگی به خاورشناسان از اساس باطل است»^(۱۶).

برنارد شاو (Shaw) (۱۸۵۶ - ۱۹۵۰م) نیز کتابی به نام «محمد صلی الله علیه و سلم» نگاشت که کلیسا هرگز اجازه انتشار آن را نداد. و تولستوی نویسنده روسی (۱۸۲۸ - ۱۹۱۰م) پس از توبه از نوشته‌های قبلی و اظهار ندامت و عذرخواهی از مسلمانان، پاپ او را از رحمت خدا محروم شمرد.^(۱۷)

یکی دیگر از خاورشناسان حقیقت‌گرا «ریسکه» خاورشناس آلمانی و همپایه تئودور نولدکه و کارل پروکلمان است که پس از اظهار حقیقت و تمجید از اسلام مورد بی‌مهری و عداوت دیگر خاورشناسان قرار گرفت.^(۱۸)

خلاصه اینکه در میان خاورشناسان، افرادی نیز بودند که خیال‌پردازی‌ها و وهم‌گرایی‌های راهبان مسیحی و سیاست‌بازیهای استعمارگران را دنبال نکردند، بلکه به دنبال حقیقت بودند و با رویکرد دیگر خاورشناسان مخالف بودند.

انگیزه‌های خاورشناسی

انگیزه‌های مختلف و متعددی خاورشناسان را وا داشته است تا راه خاور زمین را در پیش گیرند و کندوکاو

نسبتاً سازماندهی شده‌ای را در این سرزمین عملی کنند. در اینجا به برخی از این انگیزه‌های هدفمند خاورشناسان اشاره خواهد شد:

۱- انگیزه دینی

تسامح و فطری بودن تعالیم اسلام تأثیرات شگرف و ملموسی در جهانیان داشته است و با همین پتانسیل آیین اسلام گستره وسیع و پیشرفت قابل ملاحظه‌ای را دارا شده است؛ لذا متولیان کلیسا و راهبان مسیحی با سراسیمگی به چاره‌اندیشی پرداختند تا جلوی امواج خروشان اسلام‌گرایی را با تهمت‌های ناروا مسدود کنند، که خاورشناسان در این گیرودار بزرگ‌ترین نقش را ایفا کرده و با راهبان هم‌داستان گشتند. آنان با پژوهش در علوم اسلامی نتایج معکوس ارائه دادند و به گفته احمد غراب دو هدف را دنبال کردند: هدف نخست جلوگیری از گسترش اسلام در میان اروپاییان بود و هدف دیگر آنکه مسلمانان را نسبت به دینشان در شک و شبهه بیندازند.^(۱۹)

۲- انگیزه استعماری

پس از آن که صلیبیان در جنگهای استعماری و سلطه جویانه با شکست مواجه شدند، به کمک افراد متخصص (خاورشناسان) سعی کردند تا مسلمانان را از لحاظ روحی و معنوی سست و بی‌روح گردانند، افکار و اندیشه‌های آنان را به بند کشیده نسبت به میراث فرهنگی شان بی‌اهمیت کنند. و به منظور شیخون زدن به وحدت و ایمان مسلمانان، به احیای مجدد ملی‌گرایی و نژادپرستی پرداختند. متأسفانه بسیاری از مسلمانان و سران کشورها از این تبلیغات زهر آگین دشمنان متأثر شده، با فریادهای نژادپرستانه انسجام و وحدت ملی و اسلامی را از بین بردند و زمینه‌های استعمارگری و استیلاي دشمنان را فراهم کردند، چنانکه سفارتخانه‌های انگلیس و فرانسه در استانبول مرکز فعالیت سران ناسیونالیسم عربی بود.^(۲۰)

۳- انگیزه تجاری

خاورشناسان با ورود به مشرق زمین دریافتند که این سرزمین بستر مناسبی برای عرضه کالاهای صادرات کشورها می‌گردد. آنان مواد خام خاور زمین را با نازل‌ترین قیمت خریداری نموده، در عوض بازار مصنوعات خویش را گرم نگه می‌داشتند. این امر نیز یکی از انگیزه‌های مهم

✓ پس از آن
که صلیبیان در
جنگهای
استعماری و
سلطه جویانه
با شکست
مواجه شدند،
به کمک افراد
متخصص
(خاورشناسان)
سعی کردند تا
مسلمانان را
از لحاظ
روحی و
معنوی
سست و
بی‌روح
گردانند.

تبشیر بوده‌اند، حامل اهداف ناسالم و ناروایی بوده‌اند. آنان به عنوان راهنمایان مبشران مسیحی و استعمارگران خارجی نخست به شناخت کامل شرق همت گمارده اطلاعات مهم و قابل ملاحظه‌ای را برای آنان فراهم آوردند تا دستیابی به اهداف شان سهل گردد.

تهاجم استعماری از سوی استعمارگران و تهاجم فرهنگی توسط خاورشناسان اعمال شده است؛ گروه نخست سرمایه‌های مادی را به تاراج بردند و گروه دوم میراث اسلامی و فرهنگ دینی را. لذا در تمامی کشورهای استعمارگر، خاورشناسان به عنوان مستشار در خدمت وزارت خارجه دولتهای متبوع خود بوده‌اند و سیاست‌ها و اهداف این نهاد را دنبال می‌کردند. چنانکه فانتونی آیدن یکی از نخست‌وزیران اسبق بریتانیا هیچ مصوبه سیاسی‌ای را در رابطه با خاورمیانه تصویب نمی‌کرد مگر پس از مشاوره با خاورشناسانی امثال مرگلیوت^(۳۱).

استاد محمد غزالی مصری می‌نویسد: وظیفه اصلی خاورشناسان آماده ساختن راه برای پیشروی استعمارگران غرب و شرق است، همانگونه که در میدان جنگ کار تانکها هموار کردن راه برای پیشروی پیاده نظام است^(۳۲).

علامه ندوی نیز در این مورد می‌نویسد: از این رهگذر می‌بینیم که غالباً خاورشناسی دوشادوش «تبشیر» گام بر می‌دارد و غالب آنها یا کاردینال و کشیش هستند یا یهودی! اما عامل سیاسی آنست که خاورشناسان به طور کلی جاسوس و دیده بان دولتهای غربی در شرق هستند^(۳۳).

از دوران شکل‌گیری نهضت خاورشناسی، این حرکت همواره با استعمار و تبشیر همکار و هم‌داستان بوده است، گرچه در ظاهر شعار پژوهش علمی و تحقیق آزاد را سر می‌دهند ولی با مشاهده آثار و نوشته‌های شان این حقیقت چون روز آشکار خواهد شد چنانکه بسیاری از آنان فعالیت‌های خاورشناسی و تبشیری با هم پیگیری می‌کرده‌اند مثل: جرج سیل، سندک هرگرونیه، ماسینیون، ساموئل زویمر، ماکدونالد، ترتون، لامنس، الفرد گیوم، مونتگمری وات، کینث کراج، ولفرد اسمیت و

خاورشناسان برای گسترش فعالیت‌هایشان در این سرزمین بود. ضمن آنکه بازار تولیدات و محصولات محلی از رونق افتاده و رو به زوال گذارد.

۴- انگیزه سیاسی

غربی‌ها پیش و پس از فروپاشی وحدت اسلامی در آسیای صغیر و خاورمیانه و تشکیل کشورهای گوناگون عربی و اسلامی، با دایر کردن سفارتخانه‌ها و کنسولگریها پاره‌ای از خاورشناسان زبده و کارآمد را در کنار افراد سیاسی دیگر برگماشتند تا آنان در کنار یکدیگر بهتر بتوانند نقشه‌های دولتهای غربی را عملی سازند. این افراد شخصیت‌های برجسته و ذی‌نفوذ در سرزمین‌های اسلامی را شناسایی کرده زیر نظر گرفتند و با دیدارهای مختلف باب گفتگو را با آنها باز نموده و با زیرکی خاص آنها را تحت تأثیر افکار لائیک و ضد اسلامی خویش قرار دادند و به میدان مبارزه فرستادند؛ این افراد که التقاط‌گر افکار و اندیشه‌های خاورشناسان بودند و با ساز آنان می‌رقصیدند، مشکلات فراوانی را برای اسلام و مسلمانان آفریدند، و دشمنان با چنین ترفندهایی توانستند این سرزمینها را زیر سلطه خود در آورده و کشورهای اسلامی را جدای از هم و در پاره‌ای موارد رو در روی یکدیگر قرار دهند.

۵- انگیزه علمی

برخی از غربیان بدون در نظر گرفتن سیاست دولتهای خود صرفاً با انگیزه تحقیق و آگاهی از فرهنگ و تمدن مشرق زمین به علوم و کتاب‌های این خطه روی آوردند. همچنین برخی از آنان در صدد شناخت درست از واقعیت و حقیقت دین اسلام بودند و علی‌رغم بسیاری دیگر با دید وسیع و بینشی سالم کار تحقیق و پژوهش در میراث اسلامی را آغاز کرده و با سعه صدر به جهان شمولی دین اسلام اعتراف نمودند.

خاورشناسی همگام با استعمار و تبشیر

یکی از حقایق بارز و مشهود نهضت خاورشناسی آنست که همواره در معیت و دوشادوش استعمارگران و مبشران مسیحی حرکت کرده است. شرق‌شناسان که بسیاری از آنان در واقع پیشقراولان استعمار و

□ از دوران شکل‌گیری نهضت خاورشناسی، این حرکت همواره با استعمار و تبشیر همکار و هم‌داستان بوده است.

بسیاری دیگر^(۲۴).

روابط سیاسی لهستان با ایران بوده و زمینه ساز انعقاد پیمانهای بازرگانی نیز شده است^(۲۶).

آرتور جان آربری خاورشناس انگلیسی نیز در زمینه جمع آوری فهرست مخطوطه ها زحمت فراوان کشید^(۲۷).

کارل بروکلیمان خاورشناس شهیر آلمانی برای دستیابی به کتابهای خطی به لندن و سپس به استامبول سفر کرد^(۲۸).

دستبرد در کتابهای خطی

خاورشناسان برای عملی نمودن برنامه ها و اهداف سری خود از شیوه های عملی متفاوتی کار گرفتند؛ برخی از آنان راه تعامل و همزیستی با مسلمانان را در کشورهای اسلامی و شرقی برگزیدند و از این طریق توانستند اطلاعات پر بار و اندوخته های ثمربخشی را زاد راه خویش قرار دهند.

شیوه دیگری که یاریگر خاورشناسان در امر بازشناسی فرهنگ و ادب مردم خاور زمین گردید، گشودن دروازه کتابخانه ها و سرقت و به غارت بردن مخطوطات و کتابهای ارزشمندی بود که سرمایه پر افتخار امت اسلام به شمار می رفت. خاورشناسان با در پیش گرفتن چنین شیوه و با فراغتی که داشتند توانستند تحقیقات گسترده ای ترتیب داده و مؤسسات و گروه های تحقیقی مختلفی تشکیل دهند. دکتر مصطفی سباعی می گوید: برخی از دانشمندان مغرب زمین که در زمینه خاورشناسی از نبوغ برخوردار بودند برای نشر تحقیقاتشان مجلاتی را در کشورهای عربی راه اندازی کردند. در ضمن کتابهای خطی عربی را در کشورهای عربی و اسلامی به غارت برده و از مالکان ناآگاه می خریدند یا از کتابخانه های عمومی که در وضع نابسامانی قرار داشتند به سرقت می بردند و به کشورها و کتابخانه های خویش انتقال می دادند.

در اثر این حرکت تعداد بی شماری از کتابهای خطی به کتابخانه های اروپا منتقل گشت و تا اوایل قرن نوزدهم تعداد این کتاب ها به دویست و پنجاه هزار جلد کتاب رسید و این رقم همواره در حال افزایش است^(۲۵).

خاورشناسان همواره در اندیشه گردآوری مخطوطه ها و نوشتن فهرست ها بوده اند، تا سرمایه های فرهنگی و علمی مشرق زمین را بازشناسند، چنانکه در مورد خاورشناس لهستانی کروزینسکی تادئوس (Krusinski, Th) (۱۶۷۵- ۱۷۵۶) آمده است که وی نسخه های خطی فراوانی را خریداری کرده و به لهستان برد و ضمناً عامل برقراری

پیاورقی:

- ۱- ادوارد سعید، شرق شناسی، ص: ۶۰۵، ترجمه: اصغر عسکری و حامد فولادوند.
- ۲- احمد غراب، رویه اسلامیة للاستشراق، ص: ۱۷، الممتدی الاسلامی.
- ۳- احمد غراب، رویه اسلامیة للاستشراق، ص: ۵۳، الممتدی الاسلامی.
- ۴- فرهنگ خاورشناسان، ص: ۷، تألیف گروه مؤلفان و محققان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۵- دکتر سعد مرصفی، المستشرقون و السنة، ص: ۱۰، الاستشراق و المستشرقون مالهم و ما علیهم، دکتر مصطفی سباعی، ص: ۱۳.
- ۶- الاستشراق و المستشرقون مالهم و ما علیهم، ص: ۱۴، المکتب الاسلامی.
- ۷- فرهنگ خاورشناسان، ص: ۹.
- ۸- المستشرقون و السنة، ص: ۱۲.
- ۹- همان منبع، ص: ۱۳.
- ۱۰- رویه اسلامیة للاستشراق، ص: ۱۴۴.
- ۱۱- مانده / آیه ۸.
- ۱۲- السيد ابوالحسن علی الحسنی ندوی، الاسلامیات بین کتاب المستشرقین و الباحثین الاسلامیین، ص: ۱۲، مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۶هـ.
- ۱۳- دکتر مصطفی سباعی، السنة و مکاتباتها فی التشریح الاسلامی، ص: ۱۸۹، المکتب الاسلامی.
- ۱۴- الاستشراق و المستشرقون، ص: ۲۵.
- ۱۵- همان منبع.
- ۱۶- دکتر شوقی ابوخلیل، الاسقاط فی مناهج المستشرقین و المبشرین، ص: ۱۳، دارالفکر ۱۴۱۹هـ.
- ۱۷- همان منبع، ص: ۱۴.
- ۱۸- همان منبع، ص: ۴۰.
- ۱۹- رویه اسلامیة للاستشراق، ص: ۲۷.
- ۲۰- نقشه های استعمار در راه مبارزه با اسلام، ص: ۱۵۲، محمد محمود صواف.
- ۲۱- برای تفصیل بنگرید: المستشرقون و السنة، ص: ۱۶، و الموسوعة العربية العالمية ۱/ ۷۱۷.
- ۲۲- محمد غزالی، محاکمه گلذیزهر صهبو نیست، ص: ۹، ترجمه: صدر بلاغی، انتشارات حسینیه ارشاد.
- ۲۳- ارزیابی تمدن غرب، ص: ۲۹۴.
- ۲۴- برای تفصیل بنگرید: رویه اسلامیة للاستشراق، ص: ۹.
- ۲۵- الاستشراق و المستشرقون مالهم و ما علیهم، ص: ۱۴، المستشرقون و السنة، ص: ۱۲.
- ۲۶- نصرالله نیکبین، فرهنگ جامع خاورشناسان مشهور ۱۸۱۷، انتشارات آرون.
- ۲۷- عبدالرحمن بدوی، موسوعة المستشرقین، ص: ۶، دارالعلم للملایین.
- ۲۸- مصطفی حسینی طباطبائی، نقد آثار خاورشناسان، ص: ۳۱، انتشارات چاپخش.

☑ خاورشناسان

همواره در

اندیشه

گردآوری

مخطوطه ها و

نوشتن

فهرست ها

بوده اند، تا

سرمایه های

فرهنگی و

علمی مشرق

زمین را

بازشناسند.